

СПЕЦИФІКА МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

SPECIFICS OF MOTIVATION OF THE TERRITORIAL DEFENSE FORCES

Розглянуто специфіку мотивації добровольців сил територіальної оборони, які вступили до лав Збройних сил України та виконують бойові завдання за призначенням. Здійснено аналіз ключових факторів, що впливають на формування та зміну рівня мотивації особового складу. Проаналізовано мотиваційну структуру, яка утворюється під час добровільної служби особового складу сил територіальної оборони – це домінація цінностей ідейно-патріотичного характеру над матеріальними стимулами. Звернено увагу на дослідження особового складу за методикою «Дослідження основних складників готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії», що дозволяє вивчити психологічну готовність бійця (рівень мотивації, стресостійкість, прийняття рішень в екстремальних умовах), рівень фізичної підготовки та професійної підготовки, необхідної для виконання військових завдань, володіння зброєю, тактичної підготовки, а також морально-психологічний стан військовослужбовця та рівень його соціальної адаптації в підрозділі. «Дослідження психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням» показує рівень тривожності, реагування на стресові ситуації, впевненість бійця у своїх силах, мотивацію, що спонукає виконувати свій обов'язок, емоційну стійкість, важливість соціальної підтримки та відчуття комбатантами підтримки суспільства, що є ключовим фактором збереження бойового духу. Розглянуто питання внутрішньої та зовнішньої мотивації як готовності до захисту батьківщини, стимул до прагнення зберегти свій морально-психологічний стан і готовність виконувати ризиковані завдання за призначенням. Окреслено основні фактори, що впливають на рівень мотивації та готовності захищати державу від військової агресії у бійців, які виконують бойові та службові завдання. Потужним мотиваційним фактором виступає підтримка основних цінностей, як-от: відповідальність, довіра, професіоналізм, почуття місії та індивідуальний підхід до кожного бійця, що дозволяє кожному воїну бути активним учасником військового процесу. Досягнення успіху у виконанні завдань є мотивацією як підрозділу загалом, так і окремого бійця, тобто переорієнтація з нарощування озброєння на розвинення людського потенціалу. Розглянуто складники системи підтримки мотивації добровольців сил територіальної оборони для зростання бойового духу та вмотивованості, що складається з багатьох вагомих для кожного бійця чинників, головними з яких є підтримка соціуму, дії державних установ стосовно самих військових та їхніх сімей.

Ключові слова: комбатанти, морально-психологічний стан, мотивація бійців

територіальної оборони, бойовий досвід, бойовий стрес, військовослужбовці.

The article considers the specifics of motivation of volunteers of the territorial defense forces who joined the Armed Forces of Ukraine and perform combat missions as assigned. The key factors influencing the formation and change of the level of motivation of personnel are analyzed. The motivational structure formed during the voluntary service of the personnel of the territorial defense forces is analyzed – it is the dominance of ideological and patriotic values over material incentives. Attention is drawn to the study of personnel using the methodology “Study of the main components of military personnel’s readiness to defend Ukraine from military aggression”, which allows to study the psychological readiness of a soldier (level of motivation, stress resistance, decision-making in extreme conditions), the level of physical training and professional training necessary for performing military tasks, possession of weapons, tactical training, as well as the moral and psychological state of a soldier and the level of his social adaptation in the unit. “The study of the psychological readiness of servicemen to perform assigned tasks shows the level of anxiety, response to stressful situations, the soldier’s confidence in his abilities, motivation to perform his duty, emotional stability, the importance of social support, and the combatants’ sense of support from society, which is a key factor in maintaining morale. The author considers the issues of intrinsic motivation and extrinsic motivation, such as readiness to defend the homeland, an incentive to strive to maintain one’s moral and psychological state, and readiness to perform risky assigned tasks. The author outlines the main factors that influence the level of motivation and readiness to defend the state from military aggression among soldiers performing combat and service tasks. A powerful motivational factor is the support of basic values such as responsibility, trust, professionalism, sense of mission and individual approach to each soldier, which allows each soldier to be an active participant in the military process. Achieving success in performing tasks, motivating both the unit as a whole and the individual soldier, i.e. reorientation from building up weapons to developing human potential. The author examines the components of the system of supporting the motivation of volunteers of the territorial defense forces to increase morale and motivation, which consists of many factors that are important for each soldier, the main ones being the support of society and the actions of state institutions in relation to the military and their families.

Key words: combatants, moral and psychological state, motivation of territorial defense fighters, combat experience, combat stress, military personnel.

УДК 159.947.5-057.36
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.48>

Ступницька О.Г.
старший викладач кафедри психології,
педагогіки та мовної підготовки
Харківський національний університет
міського господарства імені
О.М. Бекетова

Постановка проблеми. У сучасних умовах, з огляду на російську військову агресію сили територіальної оборони відіграють одну з визначальних ролей у забезпеченні захисту та стабільності

держави. Участь у бойових діях та тривалий час перебування на фронті призводять до виснаження фізичних і психологічних ресурсів бійців. Це проявляється у зниженій працездатності, постійній

втомі, проблемах зі сном, підвищеній дратівливості й тривожності воїнів. Бійці стають менш стійкими до стресу й схильними до вигорання, що призводить до серйозних проблем зі здоров'ям. Разом із тим відбуваються зміни в мотивації бійців, вона стає більш стійкою та звуженою, а основним є прагненням бійців зберегти здоров'я і вижити.

Представляється цікавим вивчення впливу факторів, включаючи матеріальні (заробітна плата, премії тощо) та нематеріальні стимули (визнання, повага, самореалізація тощо) на рівень мотивації військовослужбовців територіальної оборони. Попри високу технологізацію та інструменталізацію бойових дій, психологічні аспекти завжди відіграють значну роль в успішному веденні війни. Особливо важливим є врахування психоемоційного стану добровольців, які на початковому етапі служби мають різний рівень підготовки та мотивації.

Вивчення чинників, що впливають на мотивацію добровольців, які беруть участь у бойових діях, є дуже актуальним в умовах війни і вивчається у багатьох психологічних дослідженнях. Розуміння факторів, що впливають на збереження мотивації в екстремальних умовах, дозволять розробити ефективні психологічні програми підтримки бійців та підвищити їх боєздатність. До таких факторів мотивації бійця можна віднести наявність у нього соціальних зв'язків та їх якість. Потужним мотиватором воїна є відчуття приналежності до підрозділу, підтримка побратимів, почуття солідарності з ними. Тож варто зазначити, що для збереження високого бойового духу необхідно створювати умови, які сприяють формуванню почуття єдності й патріотизму, відповідальності, відчуття причетності до своєї громади, віри й впевненості в досягненні спільної мети перемогти ворога. Багатьма авторами стверджується, що служба в умовах збройного конфлікту є надзвичайно складним випробуванням, яке впливає на психічний стан військовослужбовців. Війна створює специфічне середовище, яке характеризується постійним ризиком для життя, фізичним і психологічним виснаженням, необхідністю прийняття критично важливих рішень у короткі терміни, а також розривом соціальних зв'язків із сім'єю та мирним оточенням [1].

Для того щоб виконати систематичну психологічну роботу з особовим складом, яка дозволить забезпечити ефективне виконання службових завдань й підвищити моральний дух військовослужбовців, треба вивчити фактори, що впливають на мотивацію бійців та їх готовність до виконання бойових завдань. Дослідження дозволять зрозуміти шляхи щодо зміцнення командного духу в підрозділі та створити оптимальні умови для взаємодопомоги серед військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивація являє собою сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, визначають тип її поведінки, орієнтують на досягнення поставлених цілей. Діяльність мотивованої особистості спрямована на прояв активності, націленість на результат, здатність до ризику, до прийняття відповідальних рішень [6; 7].

У сучасній літературі існує низка наукових підходів щодо визначення мотиваційної сфери військово-службовців та їх готовності до участі у бойових діях. Більшість авторів мотивація розглядається як багатовимірний феномен, що поєднує організаційні, психологічні, соціальні та економічні аспекти.

Науковці В.А. Гром, О.А. Георгадзе, І.В. Якіменко розглядають мотивацію як сукупність зовнішніх і внутрішніх сил, що спонукають бійця до діяльності для досягнення визначеної мети, акцентуючи увагу на поєднанні змістової та динамічної сторін мотивації професійної діяльності [4].

У працях В. Алещенка, В. Барка, О. Блінова, О. Кокуна та інших дослідників, які наголошують на важливості підтримання позитивного морально-психологічного стану бійців, відмічається, що в підвищенні мотивації та патріотичності важливу роль відіграє почуття обов'язку, довіра до побратимів та командирів. Також до факторів мотивації відносять клімат у соціальному середовищі (відносини в колективі), згуртованість підрозділу. Матеріальні стимули мають другорядне значення для бійців, ніж ідейність і патріотизм [2]. Також існує тісний зв'язок між згуртованістю, мотивацією військово-службовців та бойовою ефективністю підрозділу. Згуртованість підрозділу рівнозначна високій бойовій мотивації, що є ключовим фактором як під час виконання «легкого» завдання, як-от патрулювання, так і надскладного – ведення бою [3].

Участь воїна в бойових діях є випробуванням для його фізичних і психічних здібностей та можливостей. Ведення сучасного бою – це виклик для кожного воїна й вимагає від нього внутрішньої готовності. На думку Т. Грицевича, А. Романишина та інших, сучасний бій – це суворе випробування фізичних і духовних сил воїна, його здатності активно протистояти впливу екстремальних, украй несприятливих для життя чинників, зберігати волю і рішучість, повністю виконати поставлене йому бойове завдання. Формування мотиваційних чинників і готовність виконувати завдання у кризових ситуаціях є викликом для психічної сфери кожного добровольця. Бій є запеклою боротьбою цілей, мотивів, переконань, настроїв, волі, думок військовослужбовців супротивних сторін, це тяжке випробування на міцність усіх психічних і фізичних можливостей солдата. Бійці виконують виснажливі завдання в зоні бойових дій більш двох років без належних ротацій, тривалих відпусток, не маючи постійного військового тренування. Існують дані про своєрідну закономірність, що після 30–40 діб безперервного перебування в безпосередньому протистоянні з противником у бійців настає швидкий спад сил, адже це є дуже виснажливим для них [3].

У результаті наслідку адаптації до екстремальних ситуацій у військовослужбовців формується загострення вищих почуттів, стійкість до тимчасових невдач, віра в свої сили, поліпшення уваги, відповідальності, сумління, активізація мислення, готовність до самопожертви, емоційна стійкість, підвищення витривалості, здатність організму швидко перебудовуватись, здатність до концентрації [5].

Існує багато фактів, що в перші місяці війни був помітний сплеск альтруїзму бійців, які майже з порожніми руками йшли захищати свою землю й домівки, не очікуючи на фінансову винагороду. Велика кількість медиків, психологів, кухарів, механіків, водіїв, бухгалтерів, що мали цивільну професію, переключилися на допомогу військовим. Добровольці швидко вчилися тим навичкам, які були потрібні війську, ставали саперами, стрільцями, гранатометниками тощо. Приблизно за п'ять місяців війни картина змінилась, і комбатанти, які ставали до війська, вже не були налаштовані так альтруїстично. Основним чинником мотивації для деяких бійців ставала фінансова винагорода. Також дослідники неодноразово наголошували, що серед важливих факторів, які сприяють підтриманню мотивації бійців на високому рівні, треба зазначити наявність міцних зв'язків із близькими. Розуміння іншими і відчуття потрібності для близьких підкріплює внутрішню мотивацію бійця і тримає його в ресурсі. Військовослужбовці є високомотивованими, відчуваючи свою потрібність і власний внесок у справу перемоги, адже це додає сил, підвищує психологічну стійкість, спонукає їх до дій [10].

Але, незважаючи на численні дослідження в цьому напрямі, специфіка мотивації військовослужбовців сил територіальної оборони досліджена недостатньо.

Метою статті є дослідження факторів, що впливають на мотивацію військовослужбовців у разі вступу на службу та під час участі в бойових діях.

Виклад основного матеріалу. Мотивація добровольців є багатограним явищем, яке зазнає впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. До перших відноситься рівень патріотизму, громадська відповідальність особистості тощо. Серед зовнішніх треба відмітити соціальну підтримку, матеріальне забезпечення та багато інших. Фінансова винагорода є важливим складником мотивації, але не головним. Більшість військовослужбовців територіальної оборони керується ідеалами та бажанням захистити свою країну, що є однією з відмінних рис бійців-добровольців, які на початку війни не мали достатнього військового досвіду.

В аналізі специфіки мотивації бійців територіальної оборони було використано опитувальник «Дослідження основних складників готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії», який дозволяє вивчити психологічну готовність бійця, морально-психологічний стан військовослужбовця та рівень його соціальної адаптації в підрозділі.

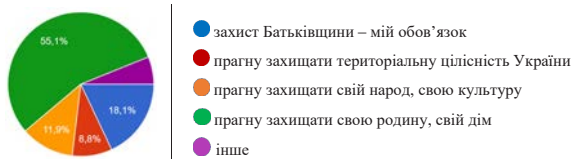

Рис. 1. Фактори мотивації щодо готовності військовослужбовців до захисту держави

Аналіз отриманих результатів показав, що більше половини бійців основним фактором мотивації вважають прагнення захищати свої родини та свій дім. Відчуваючи підтримку від рідних і від середовища, в якому вони жили до воєнних дій, бійці знаходять внутрішні сили для відновлення свого психічного стану, відчувають себе потрібними і, найголовніше, відчувають повагу з боку оточення в цивільному житті в ті моменти, коли приходять на короткочасний відпочинок. Другим вагомим фактором мотивації для військовослужбовців є відчуття обов'язку захисту батьківщини та бажання захищати свою землю і громаду. До цієї групи входить 18,1% досліджуваних, які мотивуються відчуттям любові до своєї країни, прагненням зробити свій внесок в її безпеку. Цей чинник є важливим для комбатантів, оскільки ці військові залишаються на своїй території та захищають рідну землю. Наступним фактором мотивації, перевагу якому віддали 11,9% досліджуваних, є прагнення захищати свій народ і свою культуру. Також серед таких факторів відзначено бажання захищати територіальну цілісність держави, перевагу чому віддали 8,8% військових. Ця частина бійців не має впевненості в діях керівництва держави щодо них та інших громадян країни.

На наступному етапі дослідження було використано методику «Дослідження психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням». За її допомогою було вивчено рівень тривожності, реагування на стресові ситуації, впевненість у своїх силах, мотивацію, що спонукає виконувати свій обов'язок, емоційну стійкість, важливість соціальної підтримки для бійців.

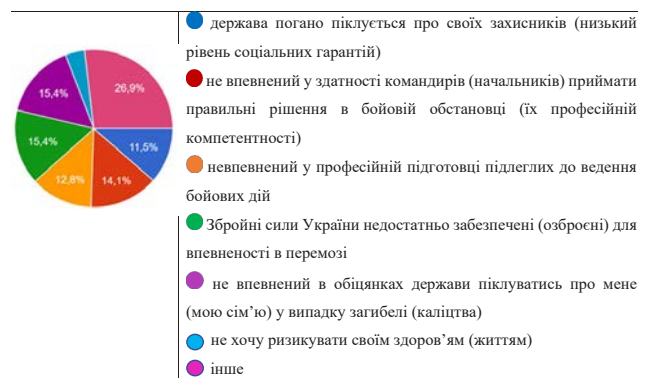

Рис. 2. Фактори, що негативно впливають на вмотивованість бійців під час захисту держави від збройної агресії

Відчуття соціального захисту для бійців є вкрай важливим – 15,4% респондентів указують в дослідженні, що проблема допомоги з боку держави викликає в них багато сумнівів і хвилювань. На питання недостатнього забезпечення та озброєння в батальйонах вказує також 15,4% воїнів. Майже 14% досліджуваних не довіряють своїм командирам і начальникам, не впевнені в їх компетентності під час прийняття рішень у бойовій обстановці. До цього додаються сумніви в рівні підготовки побратимів – майже 13% бійців вважають, що це під-

риває бойовий дух у підрозділі. Також одним із дестабілізуючих факторів для бійців є невпевненість в обіцянках держави піклуватися про них та їхню сім'ю у випадку загибелі або каліцтва, як вважають 11,5% військових. Зростання бойового духу та вмотивованості може бути в рази вище, коли комбатант відчуватиме себе потрібним і захищеним своєю державою, що також стимулює бажання стримати ворога та захистити свободу і незалежність своєї країни.

Для виконання бойових завдань для бійця важливим є не тільки своєчасне озброєння та забезпечення необхідними матеріалами позицій, на яких знаходяться воїни, а й ставлення командирів до військовослужбовців. Не останню роль відіграватиме справедливе визнання героїчних вчинків та бойових заслуг, як бійців, так і командирів усіх ланок, справедливий розподіл грошового винагородження, що також впливатиме на мотивацію та згуртованість підрозділу під час виконання службово-бойових завдань. Обговоренням і дослідженням мотивації та зацікавленості в службі військовослужбовців займалися багато дослідників ще до початку воєнної агресії, де також підіймалася проблема грошового забезпечення, ставлення командирів до підлеглих тощо [9].

На внутрішню мотивацію комбатанта впливає факт розуміння ним, що він не «один проти всіх», а відчуття команди: «ми єдині, ми непереможні». Відчуття довіри один до одного і спроможність працювати у колективі відбувається в перших боях, де, проявляючи себе, комбатанти відкриваються під впливом страху, неймовірного рівня стресу, де оголюються всі якості особистості. Екстремальні ситуації активують усі функції людини, тому вміння розпізнавати власні емоції і вміння керувати ними – це шлях до збереження свого життя та особового складу. Необхідне вміння зупинитись, подумати, діяти чітко і під контролем. Важливість формування психологічної готовності – це взаємопов'язана система мотиваційних чинників, вольових ресурсів, а також професійної компетенції і витривалості особового складу, що забезпечує реалізацію ним поставлених завдань [8]. Думки про небезпеку виходять на передній план і комбатант із готовністю тренується і легше проходить випробування в бою, де прагнення до збереження власного життя стає головним.

Багато авторів зауважують, що мотивація бійців є одним із ключових факторів, який дозволяє арміям перемагати в озброєних конфліктах. S.Catignani наголошує на важливості тісного зв'язку між згуртованістю, рівнем мотивації військовослужбовців і бойовою ефективністю. Тобто система цінностей, яку підтримують збройні сили багатьох країн, здатна підвищити моральний стан і мотивацію як кожного військовослужбовця, так і підрозділу загалом, що впливає на їх бойову ефективність. Підтримуються такі цінності, як відповідальність, довіра, професіоналізм і почуття місії, тобто пропонується перенести фокус із нарощування зброї і техніки на підвищення людського потенціалу [11].

Висновки. Аналіз отриманих результатів показав, що бійці основним фактором мотивації вважають прагнення захищати свої родини та свій дім. Також мотивацією для військовослужбовців є відчуття обов'язку в захисті батьківщини та бажання захи-

щати свою землю та громаду. Фактори, які негативно впливають на мотивацію: недостатній соціальний захист для бійців; невпевненість в обіцянках держави піклуватися про них та їхню сім'ю у випадку загибелі або каліцтва; недостатнє забезпечення озброєнням і оснащення в батальйонах; низький рівень довіри до своїх командирів і керівництва. До цього додається невпевненість у підготовці побратимів, що знижує бойовий дух у підрозділі. Для підвищення мотивації бійців-добровольців необхідно впровадити регулярний відпочинок і відновлення сил, своєчасні ротації (це не про заміну одних бойових позицій на інші), а відпустки та зустрічі з родиною, впровадження системи нематеріального заохочення особового складу сил територіальної оборони (публічні відзнаки, психологічна підтримка, соціальні бонуси, підвищення громадської підтримки). Вивчення даного матеріалу надає можливості розробити дієві програми підготовки і тренувань та методів підняття рівня мотивації бійців. Темою майбутніх досліджень вбачаємо вивчення гендерних особливостей військовослужбовців територіальної оборони.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Прийоми психологічної самодопомоги учасникам бойових дій : метод. реком. для військовослужбовців учасників бойових дій. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2014. 41 с.
2. Алещенко В.І. Формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 4 (74). С. 5–13.
3. Психологія бою / Т.Л. Грицевич та ін. ; за ред. А.М. Романишина. 3-тє опрац. вид. Львів : Видавництво «Астролябія», 2022. 290 с.
4. Гром В.А., Георгіадзе О.А., Якіменко І.В. Методичний підхід до оцінювання рівня мотивації військовослужбовців Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Центр воєнно-стратегічних досліджень НУОУ мена Івана Черняхівського*. 2016. № 2 (57).
5. Грилюк С.М., Тютюнник Л.Л., Алещенко В.І. Порадник командирів з відновлення стресостійкості : навчально-методичний посібник. Київ : НУОУ, 2023. 168 с.
6. Калініченко А.В. Мотивація та мотиваційний процес: сутність та поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С. 417–420.
7. Меленчук Н.І., Лесніченко Т.Ю. Прояви самооцінки особистості у осіб з різною мотивацією досягнення. *Диференціальний підхід у дослідженні професійного самоздійснення особистості* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2022, 24–25 березня. С. 46–54.
8. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України : навч.-метод. посіб. / за редакцією генерал-майора В. Ключкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.
9. Приходько І., Колесніченко О., Мацегора Я. Мотивація військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах: систематизація досліджень. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2021. № 2. С. 69–85. DOI 10.52363/dcpp-2021.2.7
10. Ступницька О.Г. Фактори що впливають на психологічну стійкість та мотивацію бійців сил територіальної оборони. *Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 24 жовт. 2024 р.* Харків : Вид-во НАНГУ, 2024. 784 с.
11. Catignani S. Motivating soldiers: the example of the Israeli defence forces. *Parameters*, 2004. 34 (3).